

1. Rabszolgapiac valahol az Oszmán Birodalomban

3. Végvárok és végváriak: Eger és Esztergom

 Mutassák be a végváriak életének dicsőséges és kegyetlen oldalát! Vessék össze a tanultakat a Balassi Bálint költészetében megismert végvári élettel!

A VÉGVÁRI ÉLET A háborúk és a békés éveket jellemző **portyázó hadviselés** a társadalom minden rétegének az életmódjára kihatott. Természetesen az emberek e másfél évszázad alatt is éltek mindennapjaikat, de az erőszakos halál, a pusztítás évtizedeken át a mindennapok velejárója volt. Nemzedékek munkája folyamatosan a semmibe veszett. Magyar családok tízezreit szakították szét, és elhurcolták az embereket a birodalom rabszolgavásáraitra.

Sajátos életformát alakított ki a háborúk által életre hívott **vitézliő rend**. A végvári katonák alapvetően a hódoltságból menekült nemességből verbuválódtak. Megélhetésüket jelentette a katonáskodás, ugyanakkor a zsoldot csak elvéve kapták meg (erre utal a korabeli mondás: „se pénz, se posztó”). Emiatt a töröktől eltanult **portyázó taktika** életfeltételeik biztosítását is jelentette. Bajvívásra hívták ki az átellenben – akár csak néhány kilométerre – elhelyezkedő török végváriakat, cselt vetettek a törököknek, beszédtek a hódoltságiaktól az egykori földbirtokosok számára az adót.

A regényekben és a filmekben kalandosnak ábrázolt élet a valóságban kemény és kegyetlen volt. Éhezés, halál és hosszú fogság jelentették a mindennapokat. A sebesült katonák jelentős része a korszakban még meghalt. A belső szerveket ért sérülések biztos halált jelentettek. A rokkant katonák pedig anyagilag nem bírták fenntartani magukat.

4. „Mint a többi árunak, az emberek adásvételnek is van külön piaca a városokban. Ide hurcolják a láncra vagy kötéltre fűzött szegény rabokat, mint a birkákat a vágóhídra. Meztelenre vetkőztetik és megvizsgálják őket, az Isten képeire alkotott értelmes teremtményt fillérékért úgy adják-veszik, mint az okatlan barmot, a férfiak és nők szemérmöket mindenki előtt megtagadják és nyíltan mutogatják. Kényszerítik őket, hogy mindenki előtt meztelenül lépkedjenek, fussanak, járjanak és ugráljanak, mert meg akarnak győződni róla, hogy beteg-e a rab vagy egészséges, férfi-e vagy nő, öreg-e vagy fiatal, szűz-e vagy megromlott. Itt az anya szemelátára és szomorúságára adják el a fiút, a meg-hökkent fiút félretolva veszik meg az anyát. [...]”
(Magyarországi György barát a török rabságról)

 Állapítsa meg, hogy a török hódítás mely következményeiről tudósít a kép (1.) és a szöveges forrás! Magyarozza meg a tudósításban megjelenő társadalmi és értékrendi különbségek okait!

A NÉPESEDÉSI VISZONYOK A két évszázadon át a háborúk, a gyilkolás, a rabságba hurcolás és a nyomokban járó járványok és éhínségek hatalmas embervesztést okoztak. A Mátyás korabeli 3,5-4 millió fő **néhány százszázalékkal csökkent**. Hogy ez mekkora veszteség, azt akkor látjuk igazán, ha tudjuk, hogy közben az **európai népesség** átlag 50-60 százalékkal **növekedett**.

Korábban a történészek úgy vélték, a pusztulás folyamatos volt. Napjainkban úgy ítélik meg, hogy a **nagyobb hadjáratok idején** következett be, és a békésebb időkben a népességszám lassú pótlódása figyelhető meg. A **tizenöt éves háború** okozta az első jórészt elhanyagolható károkat, majd az Erdély összeomlása körüli harcok (1658–1664), végül az elhúzódó felszabadító háború váltak rendet a lakosság számában.

A népesség pusztulása elsősorban a **hadak útjába eső területek** következett be, így egyes vidékek teljesen elnéptelenedtek, másutt akár nőtt is a népesség. Ennek következtében a Duna mentét és az utakat kijelölő folyók környékét, s általában az alföldi területeket érték a nagyobb károk (a megmaradás lehetőségét itt csak a mocsarak biztosították).

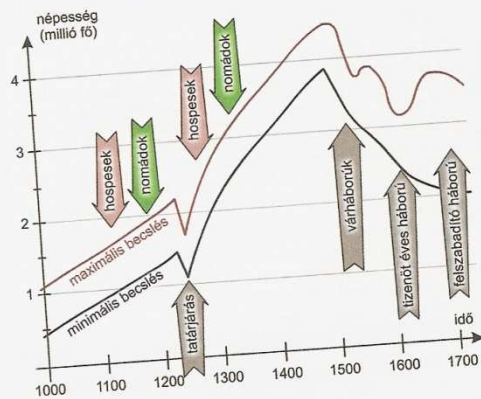
Ország	1500	1550	1600	1650	1700
	lakosságszám, millió fő				
Anglia és Wales	2,60	3,20	4,40	5,60	5,40
Hollandia	0,95	1,25	1,50	1,90	1,90
Belgium	1,40	1,65	1,60	2,00	2,00
Németország	12,00	14,00	16,00	12,00	15,00
Franciaország	16,40	19,00	19,00	20,00	19,00
Itália	10,50	11,40	13,10	11,30	13,30
Spanyolország	6,80	7,40	8,10	7,10	7,50
Ausztria és Csehország	3,50	3,60	4,30	4,10	4,60
Lengyelország	2,50	3,00	3,40	3,00	2,80

5. Néhány európai ország és terület lakosságszámának változása a XVI–XVII. században

Település	Elhurcolták vagy levágták állatok	Elrabolt állatok
Kiskomár	235 fő	1901 darab
Pölöské	72 fő	169 darab
Egervár	28 fő	19 darab
Lenti	197 fő	84 darab
Szécszsíziget	147 fő	450 darab

6. „Tinódi Sebestyén minden rendbéli tudós olvasó jámboroknak köszönetöt és Istenben való imádságot!
Ez jelölvaló könyvecskét szörzeni nem egyébert gondolám, hanem hogy az hadakozó, bajvivó, várak-, városok-rontó és a várban szorult magyar vitézöknek lenne tanúság üdvösséges, tisztosságos megmaradásokra, az pogán ellenségnek mi módon ellene állhassanak és hadakozzanak; mert mint illik lélok szerént az ördöggel, testtel és ez világgal karónként az jó körösztényennek hadakozni: ugyan ez világ szerént és az pogán ellenséggel illik tusakodni, elleni állani, örök életöt nyerni. [...] Én azt meggondolván, és látván ez szegin Magyarországhban, mely csuda veszüdelmes hadak kezdenék lennie: ezöknék megírására, hogy ki lenne végelemléköt, senkit nem hallhatnék. Mindezőket meggondolván, és uraimnak, barátimnak erre való intésöket gyakorta hallván: készörittetém én magamat az szegin eszömmel megírom, öszveszed-foglalom, és ez egynehány istóriát megírom, öszveszed-nöm és az községnek kiadnom, ki lenne az több krónikák között végelemléköt, kinek munkájába sokat fáradtam, futostam, tudakoztam, sokat es költöttem. Igazmondó jámbor vitézöktül, kik ez dolgokba jelön voltak, érteköztem; sem adományért, sem barátságért, sem félelemért hamisat be nem írtam – az mi keveset írtam, igazat írtam.” (Tinódi Lantos Sebestyén: Krónika, 1554)

7. Mondja el a forrás tartalmát a saját szavaival! Határozza meg, miért tartotta fontosnak munkáját Tinódi! Állapítsa meg, milyen történetírói elveket vallott a szerző!

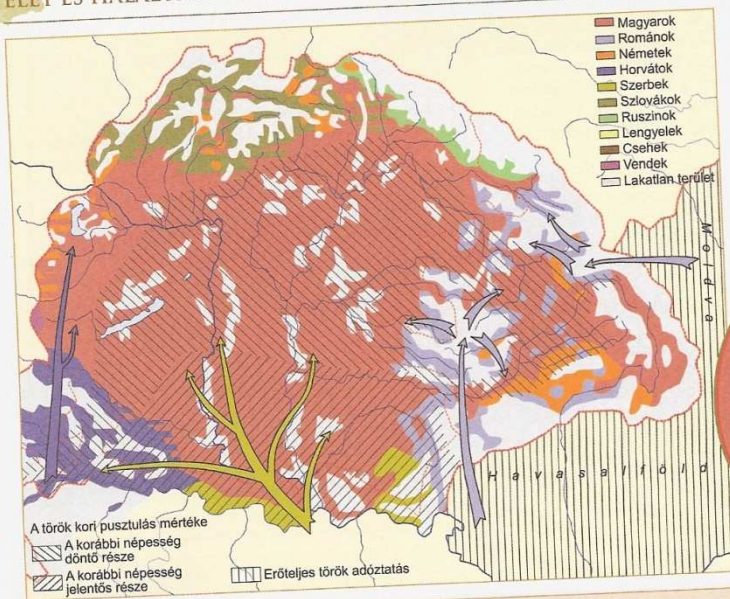
7. Magyarország népességének alakulása

8. Mutassa be a magyar népesség alakulását és vesse össze az európai fejlődés irányával (5. forrás)! Tárja fel az eltérések okait!

Zala megyei községek egy békeév alatti pusztulása

8. Nézze meg a térképen, milyen övezetben feküdt Zala vármegye! Mit jelentett a békeév a vármegye életében? Mely jelenség eredményeit látjuk az ábrán?

ÉLET ÉS HALÁL A TÖRÖK HÁBORÚK KORÁBAN

9. A népesség és az etnikai összetétel változása Magyarországon

Mutassa be a népesedési változások területi vonatkozásait, s elemezze ezek okait! Hogyan változott az etnikai összetétel?

11. „A beteget [...] délután 3 vagy 4 óra tájban [...] rosszullét és könnyű rázóhideg szállotta meg [...]. Alig egy óra múlva hőség váltotta fel azt, mely a következő napokban és éjeleken is megszállva tartotta a megtámadottakat. Minden megvizsgált beteg leginkább fejfájásról panaszkodott, s kezével a szegycsont alá mutatott. [...] Valamennyinél egy ellenálló keménység volt e helyen észlelhető, melynek az ujjakkal való nyomás alatt a betegek élénk felkiáltásokkal árulták el a leghevesebb fájdalmat. Olthatatlan szomj gyötörte őket kezdetől fogva [...]. A következő vagy legkésőbb 3. napon delíriumok léptek fel, melyekben az volt a figyelemre méltó, hogy az összefüggés nélküli beszédek tárgyát életpályájuk képezte: jogászok pörökről fecsegték, fuvarosok kocsiokról, boltosok árukról, kocsmárosok romlott borról és kéjnökről; csatáról, táborokról, hadicikkekéről.” (Jordanus tábori orvos a morbus hungaricusról)

A háború mely következményére utal a forrás?

12. Az elpusztult Párkány

Milyen hadi események köthetők a településhez?

Mivel az előbbieken említett területeket főként a magyarság lakta, a veszteségek is elsősorban a magyar népeséget érték, míg a hegyekben élő szlovákokat, ruszinokat, románokat kevésbé. Két évszázad alatt az elnéptelenedett területekre bevándorlók is érkeztek, így Erdélybe románok, a délvidékre szerbek. Mindez összességében a magyarság arányának csökkenéséhez és az etnikai határok megváltozásához vezetett.

Pontos arányokat – a lélekszámhoz hasonlóan – nem lehet megállapítani, de a Mátyás kori 80 százalékról a XVIII. század elejére 10-20 százalékkal csökkenhetett a magyarok aránya. Ugyanakkor a korszakban az etnikai, nemzetiségi kötődésnél még erősebbek voltak a társadalmi és a vallási hovatartozás szálai.

A TELEPÜLÉSEK ÉS A TÁJ A népességgel együtt a települések is elpusztultak. A végvári vonalon és attól délre a virágzó városokból végvárak lettek (Esztergom, Buda, Veszprém stb.), ahol a templomokat katonai létesítménnyé (pl. lőszerraktár) alakították. E települések korábbi lakosságga teljesen eltűnt.

A településszerkezet a népességhez hasonlóan a nagy háborúk alatt semmisült meg. Különösen a tizenöt éves háború okozott jövőtehetetlen károkat. A török dúlta területeken eltűnt az Árpád-korban kialakult aprófalvas szerkezet. A Délvidéken a lakossággal együtt nyomtalanul veszett el évszázadok munkájának gyümölcse. Az Alföld középső területein a lakosság betelepült a nagyobb mezővárosokba (Szeged, Kecskemét, Debrecen stb.), amelyek nagyobb védelmet biztosítottak a portyákkal szemben.

Ahol a települések eltűntek, ott felhagytak a földműveléssel is. A szántók helyét legelők, de sok esetben az ingovány vagy a futóhomok foglalták el. Az egykori erdők nem települtek újjá, sőt a hadak kiirtották az Alföld maradék erdőseit is.

Az épített környezet azonban nem csak pusztult. A királyi Magyarország és Erdély területén az erődítmények mellett **templomok, kastélyok és polgárházak** épültek. A magyar építészeti kora újkorban is az európai korszakokat követte, így a XVI. században tovább terjedt a reneszánsz, majd a XVII. században a barokk vált uralkodóvá.

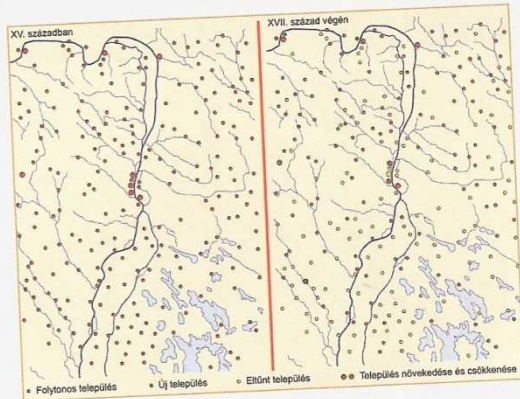
A KORSZAK GAZDASÁGA Magyarországot a nagy földrajzi felfedezések nyomán kialakult **árrobbanás** kedvezően érintette, mivel felértékelődött a kivitt mezőgazdasági termékeink csereértéke (a mezőgazdasági cikkek ára többet nőtt, mint az iparcikké). Így a korábban is **pozitív külkereskedelmi mérleg** még kedvezőbbé vált. A mezőgazdasági kivitel pótolta a nemesfémexportat csökkenését.

Magyarország a XVI. században **közvetlen nyugati és északi szomszédaival** kereskedett (Csehország, Ausztria, Bajorország, Észak-Itália és Lengyelország). A korabeli közlekedési feltételek nem tették lehetővé Nyugat-Európával az árucserét.

Kedvezően hatott a magyar **élelmiszerexportra** a nyugati szomszédságban bekövetkező népességnövekedés. A közlekedési nehézségek miatt a legjelentősebb kiviteli termékünk a **lábön kihajtható szarvasmarha** lett. A korszak sikerágazata a **marhatenyésztés**. A magyar szürke ridegtartását a háború sem akadályozta, mert a közeledő ellenség elől másik legelőre lehetett hajtani a jószágot. Sőt a szántóföldi művelés visszaszorulása növelte a legelőterületek nagyságát. A marhakereskedelem a XVI. század második felében élte virágkorát (évi közel 200 000 marha). A **XVII. század** háborúi és a „kis jégkorszak” a felvevőpiacot jelentő területeken a népesség jelentős csökkenéséhez vezettek, így a **kivitel mennyisége csökkent**.

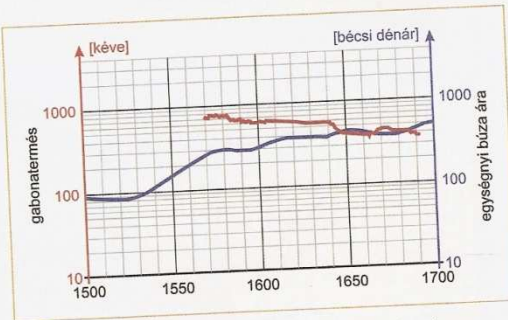
A marhakereskedelem fontos összekötő kapocs volt a különböző országrészek között. Az állatokat a Duna–Tisza köze és a Tiszántúl pusztáin hízalták, innen a marhakereskedők (tőzsérek) a hajdúkkal hajtották a piacok felé. Itt a kereskedést már a magyar nagybirtokosok bonyolították. A virágzó árucseréből a vámok révén a két szemben álló nagyhatalom (az Oszmán és a Habsburg Birodalom) is kivette a részét.

Az **iparban** nem volt a marhatenyésztéshez foghatóan sikeres ágazat, amely hasznot húzott volna a háborúból. A hódoltságban és a várvonalon a városokkal együtt az ipar

14. A Buda környéki településszerkezet változása

Hogyan alakult át a településszerkezet? Vesse össze a térképet a leckében található képekkel! Keresse a történelmi atlaszban hasonló témájú térképeket!

15. A háztartásokra jutó gabonatermelés Ugocsában és a gabonafélék árának alakulása

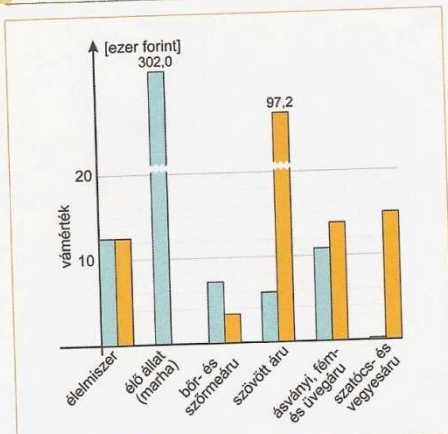
13. „[...] amint az említett marhákkal Szenc mezőváros közlegelőihez érkezünk, ahol a mezővárosiak barmaikat nyilvánosan etetni és legeltetni szokták, az említett Szenc mezőváros jelenlegi Ludwyk nevű gazdatisztje, a mondott közlegelőről említett marháink közül egyet ismeretlen okból elhajtott, és úgy engedte el, hogy minket pénzbírsággal sújtott.” (Marhakereskedők panasza, 1576)

Magyar szürkéket hajtának nyugat felé

16. Kövesse nyomon a marhaexport útvonalát!

ÉLET ÉS HALÁL A TÖRÖK HÁBORÚK KORÁBAN

17. A kivitel és a behozatal Magyarországon

Milyen az összetétele a kivitelnek és a behozatalnak? Milyen a kettő mérlege? Milyen kiviteli cikkek voltak még a lábán hajtott marha mellett?

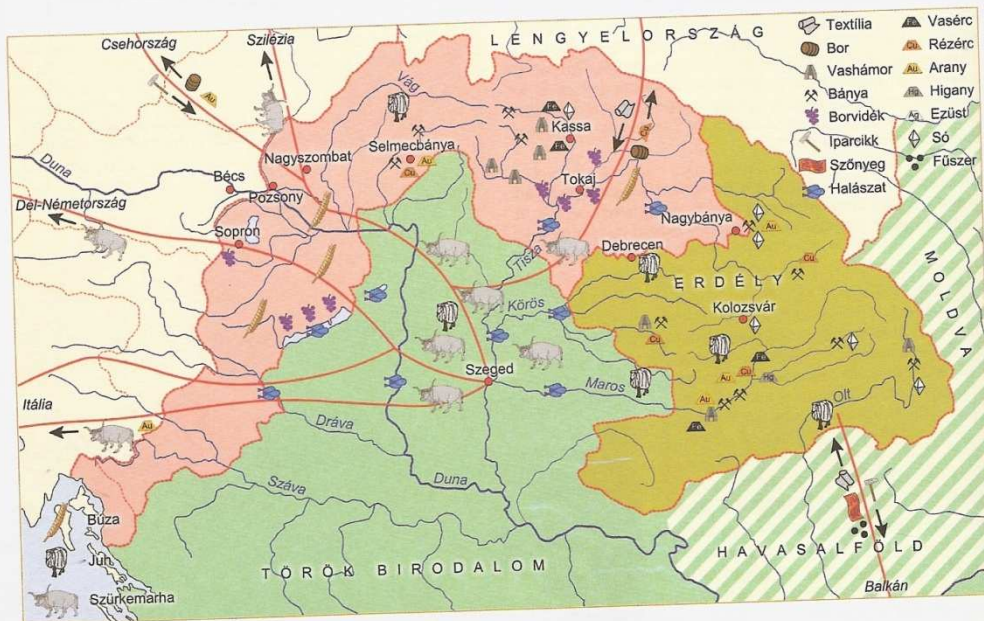
is megszűnt. A munkaerő, a piac hiánya és a háború következtében másutt sem nyílt lehetőség manufaktúrák alapítására. Ezáltal a céhes szinten működő magyar kézműipar elmaradt a fejlődésben.

A marhakereskedelemben felhalmozódó jövedelmeket sem forgatták vissza a kockázatos termelésbe. Az utódok számára ezeket a vagyontokat csak földben vagy ékszerekben lehetett átmenteni. Így a főurak újabb földeket vásároltak, és növelték kincseiket. (Ez az ötvöscéhek számára volt jó lehetőség.) A tőzsérek is földet próbáltak vásárolni, ennek révén a nemesség soraiba emelkedni, mint tették a Thökölyek is.

A Garam menti bányászat külföldi tőkével (Fuggerek) folyamatosan fejlődött, de a nemesfém helyett a réz vált a meghatározóvá. A Fuggerek oldalán magyar vállalkozók is megerősödtek, például a Thurzók, akik vagyonukat szintén földbe mentették, és a magyar arisztokrácia soraiba emelkedtek.

18. „[...] Ezt Tinagyságtok elgondolván és minékünk megírván, ím mi azt elfogadjuk a mi hitünkre, tisztességünkre és emberiségünkre, hogy az sokadalmakra és vásárookra ide Kakatra [Párkány, Esztergom mellett] mind hódolt és hódolatlanok bizvást jöhetnek és mehetnek, senkitől semmi bántások nem léssen, sem útjukban, sem az vásárhelyen [...] akárhonnét jöjjenek, [...] és áruljanak, vegyenek, az mint sokadalmakban szoktak.” (Szokoli Memi esztergomi szandzsákbég levele Pálffy Miklós komáromi főkapitányhoz, 1589)

Mihez járul hozzá a török parancsnok? Miért tudott meg egyezni e kérdésben a török és a magyar vezetés? Mennyiben árnyalja a levél a török uralomról alkotott képet?

19. Magyarország gazdasága a XVI–XVII. században

Elemesse a magyar gazdaság területi vonatkozásait! Hogyan befolyásolták a háborúk a gazdaság helyzetének alakulását?